

ETIKA, REPORTAŽA IN UMETNOST

V zadnji številki »Naše sodobnosti« je Ivan Bratko vljudno, pa vendar prav ostro napadel recenzijo, ki sem jo bil napisal o njegovi knjigi »Pomlad v februarju« in ki je izšla v sedmi številki te revije. S tem, da navaja posamezna mesta iz knjige, pobija nekatere moje precej iztrgano podane trditve, posebej trditve, da »estetski neopredeljenosti knjige precej natančno ustreza etična nejasnost«, in sklep, da v vsem tekstu ne prej ne pozneje ni ničesar, kar bi zavedno ali nezavedno predstavljalo dovolj tehtno protiutež tistemu delu, ki v njem njegovi mladi junaki nastopajo v situacijah, spominjajočih na detektivke in kavbojke. Iz Bratkovega polemičnega odgovora je razvidno njegovo prepričanje, da je zasnova celotnega dela »Pomlad v februarju« vendarle globoka — natančno tako, kakor je zelo tehten opisani *predmet*, boj likvidatorjev v narodno-osvobodilnem boju.

Žal, vztrajam; seveda pa vztrajam pri celotnem pomenu recenzije, ne pri posameznih, iztrganih stavkih, ki jih kdo lahko razume po svoje, ne po moje.

Bratko razlaga v polemiki, da so delali likvidatorji kot »poosebljenje in vrhunec tega, čemur pravi Lev Tolstoj v »Vojni in miru« — gorjača ljudske volje«. In dalje. »Ni ju vznemirjalo vprašanje: ali je naš boj pravičen? Vojna je bila. Boj proti osvajalcu...« itd. Zelo žal mi je, da Bratko to razlaga, ker je vsa ta razlaga odveč. Saj se vendar z njim ne strinjam samo jaz, temveč vsak član bivše OF. Tudi je popolnoma res, kar pravi Bratko o svojih »Miloših Obiličih«, namreč: »Najrazličnejše kontemplacije bi ju (oba likvidatorja) v trenutkih, ko sta se pripravljala na strel, onesposabljal ali vsaj bistveno ovirale.« Seveda bi. Nato pa mi Bratko — malce zabeljeno — očita, da »nekateri« (moje navednice) notranjih muk teh junakov »nočejo videti in priznavajo samo muke in misli, ki jih imajo sami. Premajhna sposobnost, vživeti se v drugega, ali nestrpnost?« Iz navedenega očitka bi lahko sledilo, da človek, ki kaže malo razumevanja za *prikazovanje*, za oblikovanje ali neoblikovanje značajev v knjigi »Pomlad v februarju«, kaže tudi premajhno razumevanje za *junake same*, za njihova dejanja, napore, duševne in živčne muke, zasluženja. Torej, če kdo napada nepopolno *podoba* junakov, manjša s tem tudi zasluženje slavo bojevnikov? Jaz, ki to pišem, pa sem imel n. pr. silno rad Štefana Kovača, ne samo njega osebno, vse, kar je predstavljal. Kljub temu pa mislim, da je njegov *kip* v Murski Soboti njemu skrajno malo podoben in umetniško zgrešen. Prav tako lahko mislim, da je *prikazovanje* junakov v povesti »Pomlad v februarju« prav nepopolno, ne da bi kakor koli skrunil spomin prikazanih junakov.

Bratku rad verjamem, da je »Pomlad v februarju« »knjiga o mladih, preprostih fantih, ne pa morda v sebi dozorelih, zamotanih in v zadnja vprašanja življenja zapredenih intelektualcih«. Česa takega bi tudi od njih nihče ne mogel pričakovati. Od pisatelja povesti pa človek sme in *mora* pričakovati, da oceni človeka, ki revolver drži, drugače kakor orožje, s katerim strelja, torej tudi razpoloženje in napon volje, ki sta trenutno *orodje* celotne psihofizične dejavnosti, drugače kakor človeka samega. Bratko pa se je — po mojem — mnogo preveč ukvarjal s subjektivnimi razpoloženji svojih junakov, katerih govor podaja večkrat zelo robato »konverzacijsko«, naturalistično, brez zadovoljive

motivacije, mnogo premalo pa se je ukvarjal z njihovo *objektivno* vlogo v zgodovini, torej tudi z epično veličino celotnega boja proti zavojevalcu.

Naj malo ponovim. Lovšin, ki je osrednji objekt »lova« Bratkovih likvidatorjev, je prikazan mnogo preveč kot nezvesti mož svoje žene, kot oče, ki z grobimi izrazi očita sinu, da ga ta ne razume, kot izprijenec, »legalen« tat na veliko in strahopetec, manjka pa mu v knjigi močnih, sugestivnih, umetniško prepričevalno podanih scen, iz katerih bi bila očitna njegova *politična* sila, njegov pomen. Poleg domačih preprirov je silno mnogo govora o seksusu istega Lovšina, ki je vendar osrednja *politična* negativna »osebnost« v povesti. Shaw je očital nekaterim obdelovalcem snovi o Ivani d'Arc, da so pomanjšali format njenih nasprotnikov, zastopnikov cerkve in fevdalizma, in zato degradirali Ivano na raven človeka, ki so ga okradli žeparji, namesto da bi prikazovali njeno sijajno junaštvo naprednega individualista (leta 1432!). Očital sem — in še očitam — Bratku, da je pokazal pretežno in v glavnem samo človeške slabosti izdajalcev, zato pa tudi *zmanjšal* epično veličino boja proti njim. To je — ponavljam — nezadovoljivo: zgodovinsko, umetniško in etično. Ravno v »Pomladi v februarju«, če jo gledamo v *celoti*, se je ob zelo številnem materialu izgubil globoki pomen epično zgodovinskega dogajanja, tako da zaradi debel ni videti gozda. O vseh teh osrednjih očitkih proti »Pomladi« pa v vsej Bratkovi polemiki ni besedice.

V povesti najdemo na odločilnih mestih razne trivialnosti. Teh trivialnosti je v knjigi precej. Na slepo srečo izberimo eno. Na str. 80 govori Lovšinov služabnik z vzdevkom Sobarica o Lovšinovem »privatnem življenju« takole: »Oh, kakšne so bile te ženske! Se danes se mi zavrti v glavi. Ciganka, mlada, črna ko oglje, sam ogenj, pila je ko žolna. Pa neka Madžarka! Te ne bom nikdar pozabil. Svetlolasa, sinjih oči, zelo vitka in lepa, da bi jo dal v oltar...« Tako se to stopnjuje, v trinajstih vrsticah »sladostrastnega« pripovedovanja, kakšne ženske da je Lovšin že vse imel: Ciganke, Nemke, Madžarke, Hrvatice, Italijanké, Čehinje...

Naj mi Bratko — ki ga osebno zelo cenim — oprostí, mnenja sem, da taka mesta, ki jih ni malo, kvarijo celotno zasnovo knjige in ji s svojo večasih že kar ceneno razgibanostjo in privlačnostjo občutno znižujejo nivo. Tudi vsa mesta, ki jih Bratko sam navaja, govorijo le o dvomih, o živčni izčrpanosti junakov, niso pa izoblikovana v velike in sugestivne podobe, ki bi zasnovo poglobile. Ne gre za to, da ubijanje kogar koli ni za »malo južino« (kar v polemiki Bratko sam priznava), temveč za to, da zaradi preveč subjektivnega pisateljevega vživljanja v duševnost posameznikov (recimo banalnih »Sobaric«) in celo zaradi prevelikega vživljanja v trenutna razpoloženja mladih junakov trpi objektivni pomen tistega, kar je Bratko hotel povedati. Prav nič ne dvomim o tem, da je knjiga pretresla in globoko ganila ljudi, ki so večino dogajanj sodoživljali. Pretresla jih pa ni zaradi oblikovalskih vrlin, temveč zaradi živega spomina na nekaj, kar je bilo lepo, mogočno in čudovito, zaradi spomina na junaštvo in pripravljenost, žrtvovati samega sebe, na zagledanost v ideale. Vse to pa v knjigi »Pomlad v februarju« ni izoblikovano, temveč samo nakazano. Da, če bi bil Bratko napisal res — kakor pravi — »samo skromen dokument časa«, potem mu ne bi bilo kaj očitati, ker bi bil ostal pri dejstvih. Prepričan sem, da bi lahko bil prav tako zanimiv ali mogoče celo senzacionalen kakor Kisch, Ehrenburg ali Adamič. Ker pa je napisal povest, se ne sme čuditi, da ga napadajo pikolovski, sitni kritiki, ki terjajo od njegovega dela umetniške kvalitete.

Ostane še eno vprašanje. Bratko pravi: »Trudil sem se, da bi etična pojmovanja, ki so bila odločilna za Stojana, soočil z nekaterimi drugimi pojmovanji v sodobni literaturi v svetu.« Tako navaja, kako je Stefan pred kratkim »bral neko francosko knjigo«, v kateri glavnega junaka zapeče vest in mu pravi: »Morilec si!« Po mojem za nas vse to, ponekod »moderno« razglabljanje nima pomena, ker smo odločno bolj tradicionalistični in menda tudi bolj naravni. Za nas naši pogumni likvidatorji niso bili nič bolj »krivi«, nič bolj »morilci« kakor legendarna Harmodios in Aristogeiton, kakor Sofija Perovskaja ali Gavrilo Princip. Če bi že kdo hotel obdelovati te stvari na bolj individualistični osnovi, bi jih morali po mojem mnenju primakniti bliže fin de siècle, mogoče celo Oscarju Wildu. V nešteti primerih ni bilo prav nič škoda žrtev atentatov, tudi če so mogoče zapustile žalujočo vdovo, ne človeško ne zgodovinsko ni bilo treba žalovati za nešteti čisto navadnimi biriči, za carji in za drugimi potentati. V *vsakem* primeru pa je bilo škoda atentatorja samega, bilo je škoda tiste idealne podobe človeka, ki jo je moral ta pri vsem idealizmu najprej ubiti v sebi, da je mogel — čeprav še tako upravičeno — ubiti nekoga drugega. Škoda je bilo njegove lastne duševnosti, katere del je moral žrtvovati. In če ni bil prav močan duh in močan značaj, je mogoče vse življenje trpel zaradi svojega pravičnega dejanja. Tak človek je žrtvoval sebe, preden je žrtvoval druge. Žrtev je vzel nase kot del zaslužnja in je tudi zato vreden slave, s katero obdajamo njegov spomin. Vse to nikakor ni novo. Ta vprašanja sta načela n. pr. že Georg Büchner in Edgar Poe, še preden so bile tiskane Prešernove poezije. Vse to pa ne spremeni prav nič našega (in klasičnega, grško-rimskega) prepričanja, ki se zelo lepo sklada z Leninovim stališčem, kakršno opisuje Gorki. O vsem tem pa bi bilo treba v proznem delu spregovoriti s polno odgovornostjo, vse to bi bilo treba *izoblikovati*, ne pa samo nakazati, prepojiti bi bilo treba s »katarzo« delo *v celoti*, saj mora to delo nujno, kadar gre za zgodovinsko temo, odsevati v sugestivni izpovedi veličino same zgodovine.

Branko Rudolf

ZAPISKI

KULTURNE USTANOVE V SODOBNEM TRSTU

S takim podnaslovom je izšla pod pokroviteljstvom tržaške univerze posebna številka tržaške politične in kulturne revije »Umana«, katere duša je Aurelia Gruber-Benco. Posvečena je medtem nenadoma umrlemu rektorju Rodolfo Ambrosiniju. Zunanji povod za izdajo je bila podelitev zlate kolajne tržaški občini za njene zasluge na področju šolstva, kulture in umetnosti. Pravi razlog pa je druge narave. Za izdajo tega pregleda kulturnih ustanov na Tržaškem se je uredništvo odločilo že prej. Njegov namen je bil prikazati vzpon kulturnega razvoja v Trstu v zadnjih sto letih in hkrati opozoriti na težave, ki so vanje zadnji čas zašle vse važnejše kulturne ustanove in ki naj bi bile po mnenju in še bolj po želji uredništva samo prehodne.

O »Umani« smo že pisali v našem časopisu. Prvič smo govorili o njej in njeni glavni urednici Aurelii Gruber-Bencovi v III. letniku (str. 857—859), ko